ТЕРМИЗ ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA’LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

Илмий-инновацион журнал

Jurnal OAK Rayosatining 2022-yil 30-sentabrdagi 325/6-son qarori bilan filologiya fanlari bo‘yicha doktorlik dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro‘yxatiga kiritilgan

2021-yildan buyon nashr etiladi

2025/ № 4. 3-4

Termiz – 2025

Muassis:
Termiz davlat universiteti

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

ILMIY-INNOVATSION JURNAL

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan 2020-yil 19-oktyabrda 1122 raqami bilan ro‘yxatga olingan. Matnlarda foydalanilgan misol, ko‘chirma va ma’lumotlar aniqligi uchun mualliflar javobgardir. Jurnaldan ko‘chirib bosilganda manba qayd etilishi shart.

Bosishga ruxsat etildi: 28.12.2025
Qog‘oz bichimi: 70x85
Bosma tabog‘i: 5.94
Ofset bosma. Ofset qog‘ozi
Adadi: 100
Bahosi kelishilgan narxda
Buyurtma: 155-son

«TerDU bosmaxonasi»da chop etildi
Termiz shahri, Barkamol avlod ko‘chasi, 43-uy

Tahririyat manzili:
190111, Termiz shahri,
Barkamol avlod ko‘chasi, 43.
Telefon: +998762231649

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Rasmiy sayt:
https://journaltersu.uz

BOSH MUHARRIR:
Abduqodir TOSHQULOV,
iqtisod fanlari doktori, professor

TAHRIR HAY’ATI:

Bekpo‘lat Umurqulov, filologiya fanlari doktori, professor (bosh muharrir o‘rinbosari)
Shoxista Maxmaraimova, filologiya fanlari doktori, professor (mas’ul muharrir)
O‘ral Xoliyorov, f.f.f.d. (PhD), dotsent (O‘zbekiston)
Olmos Ulviy Binnatova, f.f.d., professor (Ozarbayjon)
Karl Rayxl, f.f.d., professor (Germaniya)
Vali Savash yelok, f.f.d., professor (Turkiya)
Dorota Silviya, f.f.f.d. (PhD), dotsent (Polsha)
Muslihiddin Muhiddinov, f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Ibodulla Mirzayev, f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Abdi Mamatov f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Suyun Karimov f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Muhammadxon Hakimov, f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Nafas Shodmonov f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Dilmurod Quronov, f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Murodqosim Abdiyev, f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Baxtiyor Mengliyev, f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Normat Yo‘ldoshev, f.f.d., dotsent (O‘zbekiston)
Baxtiyor Xolmuxamedov, f.f.d., dotsent (O‘zbekiston)
Bobonazar Murtazayev, f.f.n., dotsent (O‘zbekiston)
Asqar Eshmo‘minov, f.f.d., dotsent (O‘zbekiston)
Obidjon Shofiyev, f.f.f.d. (PhD), dotsent (O‘zbekiston)
Zafar Umurqulov, f.f.f.d., dotsent, (PhD) (O‘zbekiston)
Nurali Amonturdiyev, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Hakim Ahmedov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Abdulla Xudoyqulov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Ahad Shukurov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Eshnazar Jabborov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Abdumurod Arslonov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Sirojiddin Turdimurodov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Umida Raximova, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Gulchehra Begmatova, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Nargis Qurbonazarova, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Muyassar Xolova, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Shoira Omonturdiyeva, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Sherzod Turdiqulov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Alibek Omonturdiyev, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Humayun Nadim Muhammad, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)

Texnik muharrir: Bahodir To‘raliyev

Учредитель:
Термезский государственный университет

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM
ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

НАУЧНО-ИННОВАЦИОННЫЙ ЖУРНАЛ

Зарегистрировано Агентством информации и массовых коммуникаций при Администрации Президента Республики Узбекистан от 19 октября 2020 года под номером 1122.

Авторы несут ответственность за точность приведенных в текстах примеров, отрывков и данных. Необходимо указывать источник при копировании из журнала.

Разрешено к печати: 28.10.2025
Размер бумаги; 70x85
Печатный лист: 5.94
Офсетная печать: Офсетная бумага
Тираж: 100. Цена договорная
Заказ: 155

Печатано в «Типографии ТерГУ»
ул. Баркамол авлод 43, г. Термез

Адрес редакции:
190111, г.Термез, ул. Баркамол авлод, 43.
Телефон: +998762231649

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Официальный сайт:
www.philologicalresearch.uz

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:
Абдукадир ТАШКУЛОВ, доктор экономических наук, профессор

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Бекпулат Умуркулов, доктор филологических наук, профессор (зам. главного редактора)
Шохиста Махмараимова, доктор филологических наук, профессор (ответственный редактор)
Урал Холияров, ф.ф.ф.д. (PhD), доцент (Узбекистан)
Олмос Улвий Биннатова, д.ф.н., профессор (Азербайджан)
Карл Райхл, д.ф.н., профессор (Германия)
Вали Саваш Елок, д.ф.н., профессор (Турция)
Дорота Сильвия, PhD, доцент (Польша)
Муслихиддин Мухиддинов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Ибодулла Мирзаев, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Абди Маматов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Суюн Каримов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Мухаммадхон Хакимов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Нафас Шодмонов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Дилмурод Куронов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Мурадкасим Абдиев, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Бахтиёр Менглиев, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Нормат Юлдашев, д.ф.н., доцент (Узбекистан)
Бахтиёр Холмухамедов, д.ф.н., доцент (Узбекистан)
Бобоназар Муртазаев, к.ф.н., доцент (Узбекистан)
Аскар Эшмуминов, д.ф.н., доцент (Узбекистан)
Обиджон Шофиев, д.ф.ф.н. (PhD), доцент (Узбекистан)
Зафар Умуркулов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Нурали Амонтурдиев, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Хаким Ахмедов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Абдулла Худайкулов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Ахад Шукуров, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Эшназар Джаббаров, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Абдумурод Арслонов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Сирожиддин Турдимуродов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Умида Рахимова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Гульчехра Бегматова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Наргис Курбаназарова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Муяссар Холова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Шаира Амонтурдиева, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Шерзад Турдикулов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Алибек Омонтурдиев, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Хумаюн Надим Мухаммад, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Технический редактор: Баходир Туралиев

Institutor:
Termez State University

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

SCIENTIFIC-INNOVATIONAL JOURNAL

Registered by the Agency for Information and Mass Communications under the President's Administration of the of the Republic of Uzbekistan on October 19, 2020 under number 1122.

The authors are responsible for the accuracy of the examples, passages and data provided in the texts. The source must be specified when copying from the journal.

Approved for printing: 28.10.2025
Size of the paper: 70x85
Printed sheet: 5.94. Offset printing.
Offset paper. Circulation: 100
Price is negotiable
Order: 155. Printed at the «Printing House of the TerSU»
43, Barkamol avlod str. Termez city.

Address of Editorial Office:
190111, Barkamol avlod str., 43,
Termez city.
Phone: +998762231649

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Official website:
www.philologicalresearch.uz

EDITOR IN-CHIEF:
Abdukodir TASHKULOV, doctor of economic sciences, professor

EDITORIAL BOARD:

Bekpulat Umurkulov, doctor of philological sciences, professor (Uzbekistan) (deputy chief editor)
Shohista Makhmaraimova, doctor of philological sciences, professor (Uzbekistan) (editor-in-chief)
Ural Kholiyorov, PhD, associate professor (Uzbekistan)
Olmos Ulviy Binnatova, doct.of philol. sciences, professor (Azerbaijan)
Karl Rayxl, doct.of philol. sciences, professor (Germany)
Vali Salvash Elok, doct. of philol. sciences, professor (Turkey)
Dorota Silvia, PhD, associate professor (Poland)
Muslihiddin Mukhiddinov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Ibodulla Mirzaev, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Abdi Mmatov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Suyun Karimov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Muhammadkhon Khakimov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Nafas Shodmonov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Dilmurod Kuronov, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Muradkasim Abdiyev, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Bakhtiyor Mengliev, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Normat Yuldashev, doct. of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Bakhtiyor Kholmukhamedov, doct. of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Bobonazar Murtazaev, cand.of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Askar Eshmuminov, doct.of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Obidjon Shofiev, PhD, associate professor (Uzbekistan)
Zafar Umurkulov, PhD (Uzbekistan)
Nurali Amonturdiev, PhD (Uzbekistan)
Hakim Akhmedov, PhD (Uzbekistan)
Abdulla Khudaykulov, PhD (Uzbekistan)
Ahad Shukurov, PhD (Uzbekistan)
Eshnazar Jabbarov, PhD (Uzbekistan)
Abdumurod Arslonov, PhD (Uzbekistan)
Sirojiddin Turdimurodov, PhD (Uzbekistan)
Umida Rakhimova, PhD (Uzbekistan)
Gulchekhra Begmatova, PhD (Uzbekistan)
Nargis Kurbanazarova, PhD (Uzbekistan)
Muyassar Kholova, PhD (Uzbekistan)
Shoira Omonturdiyeva, PhD (Uzbekistan)
Sherzod Turdikulov, PhD (Uzbekistan)
Alibek Omonturdiev, PhD (Uzbekistan)
Humayun Nadim Muhammad, PhD (Uzbekistan)

Technical editor: Bakhodir Turaliyev

МУНДАРИЖА

TILSHUNOSLIK

UMURQULOV BEKPO‘LAT
Badiiy nutq va uning shakllanish asoslari 7

IBRAGIMOV YULDASH MATKARIMOVICH
Qoraqalpog‘iston o‘zbek shevalari leksikasi tadqiqi masalasi 13

ШАРИФ ЁКУБОВ
Девони Фоний ғазалларидаги Бесутун атамасининг таҳлили 13

SHUKUROV RAHMATILLO
Qadimgi davr manbalarida Farg‘ona vodiysi toponimiyasi tahlili 19

AHMEDOV HAKIM YARASHEVICH
Xalq dostonlarida frazeologik birliklarning uslubiy tavsifi 23

AMONTURDIYEV NURALI RASHIDOVICH
O‘zbek tili etnografizmlar tizimida motivlashuv masalasi 26

ISMOILOV XURMATILLO TO‘LQINJON O‘G‘LI
Paralingvistik haqoratlar va ularni verballashtirish masalasiga doir 30

USMONOVA SHAHODAT
Publitsistik matn tarjimasida pragmatik modulyatsiya va semantik uyg‘unlik 35

RAXIMOVA UMIDA DJUMAYEVNA
Hamid Olimjon ijodida qofiyaning o‘rni 39

UMIROVA SVETLANA
Mualliflik korpusining amaliy qo‘llanilish sohalari 42

TURDIMURODOV SIROJIDDIN
Evfemik maqollar badiiylik va milliylikni kuchaytiruvchi vosita sifatida 45

TURAKULOVA UMIDAXON ANVAROVNA
Erkin o‘xshatishlarda lingvomadaniy xususiyatlarning aks etishi (Tohir Malik qissalari misolida) 48

SAATOVA SURAYYO ISMAILOVNA
Ijtimoiy tarmoq lisoniy shaxsining voqelanishi 52

РАДЖАПОВА НАТАЛЬЯ БАЗАРОВНА
Отражение и формирование: роль гендерных терминов
в восприятии материнства в современном обществе 55

SARBAROVA DILNOZA NOSIRJON QIZI
Sifatlarning badiiy matndagi funksional-stilistik o‘rni 59

XUSANOVA ZUXRA
AQSH va O‘zbekiston ijtimoiy-siyosiy matbuot matnlarida lingvopragmatik strategiyalar:
leksik-uslubiy xosliklar va ta’sirchan til vositalari 62

QURBONOV AKMALJON TAVAKALJON O‘G‘LI
Hid bilish sezgisiga oid til birliklari semantikasi 65

SUYAROVA NARGIZA YULDOSHEVNA
Metaforalarning nasriy asarlardagi tasviriy va ekspressiv imkoniyatlar 68

МУНДАРИЖА

SOBIROVA GULSHANA FAXRIDDINOVNA
O‘zbek tilida haqoratli leksika: korpus lingvistikasi asosida tahlil va bazaviy resurs yaratish 70

JUMAYEVA DILAFRO‘Z ORIFJON QIZI
«Kuntug‘mish» dostoni frazeologizmlarining semantik-statistik tahlili 75

ISLOMOV SARDOR SANJAROVICH
O‘zbek tilining onomastik sathi haqida 79

RAHMATULLOYEV AHTAM A’ZAM O‘G‘LI
Fors tilidagi ot so‘z turkumi borasida rus tilshunoslarining qarashlari 82

OMANOV SHUHRAT G‘ANIYEVICH
Nemis tilidagi “Eigentlich” modal partikelining so‘roq gaplardagi semantik imkoniyatlari hamda tarjima xususiyatlari 84

GAFUROVA NIGORA SA’DULLAYEVNA
Nonverbal means in virtual texts 87

XOLMUXAMEDOV B.F.
Mualliflik leksikografiyasining rivojlanishi va taraqqiyot yo‘li 90

TO‘RAYEVA ZARRINA ABDIMUROT QIZI
O‘zbek onlayn media sarlavhalarida klikbeyt 93

ADABIYOTSHUNOSLIK

DAVRONOVA MAHFUZA ISROILOVNA
Xalq og‘zaki ijodidagi maqollarda ayol konsepti 96

ARSLONV ABDIMUROD KAROMATOVICH
Nurboy Jabborovning adabiy-matnshunoslik merosi: ilmiy maktab, metodologiya va amaliy natijalar… 99

SAIDOVA MUHABBATXON SHUKRULLAYEVNA
Shukur Xolmirzayev asarlarida folklor motivlari va ularning estetik funksiyasi… 102

BARZIYEV OYBEK XABIBULLAYEVICH
Pisandiy va Haziniy ijodida Andijon zilzilasining nazmiy bayoni 106

SULTANOVA RAISA XAYRULLAYEVNA
«Ra’no va Zebo» dostonida Xiromiy badiiy mahorati… 108

BO‘RIYEVA MARVARID HAMDAMJON QIZI
«Javr-u zulmung garchi o‘lmaklik nishonidur manga…» 112

QOSIMOV ANVAR
Kuper ijodida indeys va o‘zbek nasrida milliy qahramon obrazlari… 116

ADABIY TAQRIZ

ҚУРОНОВ ДИЛМУРОД
“Меҳробдан чаён”нинг учинчи нашри ҳақида 119

Filologik tadqiqotlar: til, adabiyot, ta'lim. 2025; 11-12
ISNN: 2181-1741 (Print)
ISNN: 2181-1725

METAFORALARNING NASRIY ASARLARDAGI TASVIRIY VA EKSPRESSIV IMKONIYATLARI

Suyarova Nargiza Yuldoshevna,
Qarshi davlat universiteti dotsenti

Tilshunoslikka oid manbalarda berilishicha, narsa va hodisalar orasidagi nisbiy o'xshashlik asosida ma'no ko'chirish metaforadir. Masalan, *oltin baldoq* va *oltin kuz* birikmalaridagi *oltin* so'zi o'z va ko'chma ma'noda qo'llangan. Bunda ko'chma ma'no oltinning sariq rangiga tabiatdagi daraxt va o'simliklarning rangi o'xshatilganligi (belgi) asosida yuzaga kelgan. Referentlararo o'xshashlik metaforalarda kuzatiladi.

O'z xarakteriga ko'ra metaforalar ikki xil ko'rinishga ega:

1) umumtil metaforalari;

2) poetik metaforalar.

Umumtil metaforalariga ko'chma ma'nosi unutilayotgan, til birligi sifatida qotib qolgan metaforalar kiradi. Masalan, *baklashka og'zi, tog' etagi, quyosh chiqdi:*

Poetik metaforalarga ko'chma ma'nosi hali yangi, ta'sirchan, obrazliligi sezilib turgan metaforalar kiradi. Bunday metaforalar uslubiy vosita bo'lib kela oladi va ular tabiat hodisalarini aniq tasvirlash, obraz va manzaralar yaratish, tasvirlanayotgan voqeaga ijobiy yoki salbiy munosabat bildirish vositasi bo'la oladi.

Metaforalar yozuvchi va shoirlar, ayrim ijodkorlar tomonidan yaratiladi. Ular ko'pchilik tomonidan o'zlashtirilgach, keng iste'moldagi iboraga aylanadi. Hatto shablonga aylanishi ham mumkin *(zumrad bahor, oq oltin, oltin kuz).*

Metaforalar nutqni ifodali qiladi, shuning uchun ham badiiy uslubda keng ishlatiladi. Bu uslub asarlarida hissiyotga ta'sir qilish birinchi o'rinda turadi. Shuningdek, metaforalar orqali ma'lum bir xalqning milliy, mental, madaniy qarashlariga baho berish mumkin. Shunga qaramay, badiiy nutqni metaforalarga to'ldirib yuborish yaramaydi. Balki shakl va mazmun birligidan kelib chiqib, ularni o'z o'rnida, me'yori bilan ishlatish lozim. O'tkir qalam sohiblaridan biri bo'lgan Tohir Malik ijodidan olingan bir qancha misollarga e'tibor qaratsak:

U ham "aka, qoching!" deb baqirmoqchi edi, ovozi chiqmadi. Faqat lablarini arang qimirlata oldi. Kasalxonada o'ziga kelib, bo'lgan voqealarni esladi: shanba oqshomida aka-uka darsdan chiqib, qishloqqa qaytdilar. Onasi tandirga g'o'zapoya qalab, non yopishga hozirlanardi. Sovchilar ishni pishirishgan, ertaga qizning uyida non sindiriladi. Qarabsizki, yozgi imtihonlar oyoqlashi bilan to'y boshlanib turibdi-da. Aka-uka ertaga bo'ladigan shodlikni bilishsa ham bilmaganga olishadi. Faqat uka ayyorlik bilan ko'z qisib, akasiga qarab qo'yadi. – O'rtoqlaring kelib ketishdi. Afzaling harbiydan qaytibdi. O'sha yerda o'tirisharkan, – dedi ona bo'lajak kuyovga mehr bilan boqib.[1]

Metafora badiiy asarda badiiy tasviriy vosita bo'lish bilan bir qatorda, mazkur adabiyot vakillarining mentalligini, milliy ongini, millliy-madaniy qadriyatlarini ifodalab keladi. Yuqorida keltirilgan "*Sovchilar ishni pishirishgan, ertaga qizning uyida non sindiriladi" ishni pishirmoq, non sindirmoq* metafora asosida hosil bo'lgan birikmalardir. *Pishirmoq* leksemasi oziq-ovqat mahsulotlariga nisbatan qo'llaniladigan so'z bo'lib, uning ma'no assotsiatsiyalari yanada kengroq, *ish* leksemasi bilan birgalikda qo'llanib, *ma'lum bir vazifani a'lo darajada bajarmoq* ma'nosini ifodalagan. Sovchilar ishni pishirishgan deganda esa, faqat turkiy millatlargagina xos bo'lgan sovchilik asosida yoshlarning oila qurishi, qiz tomonini rozi qilish sovchilarga bog'liqligi ko'rsatilgan. *Non sindirmoq* birikmasi ham metaforik ko'chim hosil qilib, o'zbek xalqiga xos bo'lgan to'yoldi rasm-rusumlaridan birini ifodalab kelgan. Matn tarkibida kelgan *oyoqlamoq* fe'li ham metaforik ko'chim asosida hosil qilinib, imtihonlarning tugashi ma'nosini ifodalab kelgan.

1.Mashinadan tushdi-da, bir to'p kulga aylangan uyi oldida g'aribona turib qoldi. Yaxshi-yomon kunlari o'tgan edi bu uyda.[2]

2. Mohichehra yigitga o'g'rincha tikilar, Yetakchi esa unga suqlanib boqardi.

Uning ko'nglida yomonlik yo'q, aksincha, otasining

[1] Малик, Тоҳир. Шайтанат. (1-китоб).– 210 б. https://n.ziyouz.com/ books/uzbek_nasri/Tohir %20 Malik. %20 Shaytanat %20 (birinchi%20kitob).pdf

[2] Малик, Тоҳир. Шайтанат. (3-китоб). – 220 б. https://www.ziyouz.com/ books/uzbek_nasri/ Tohir%20Malik.%20 Shaytanat%20 (uchinchi%20 kitob).pdf

yili o‘tgach, Mohichehraga sovchi yubormoqni umid qilar edi.[1]

3. Tashqariga chiqdi: oftob bulut bilan hanuz olishadi. Kechasi bir sidra yog‘gan qorni ushlab qolgan daraxt shoxlari vazmin chayqaladi. Oftob mo‘ralagan paytda qor zumrad kabi yaltiraydi.[2]

Yuqoridagi misollar ham Tohir Malik ijodidan olingan bo‘lib, unda qo‘llangan metaforalar tahliliga o‘tsak. *Yaxshi-yomon kunlar* birikmasi ham metaforik ko‘chim asosida hosil bo‘lgan. Kalendar yilining kunlari bir xil hisoblanadi, qaysidir kunda sodir bo‘lgan yaxshi va yomon hodisalar inson xotirasida saqlanib qolgani uchun o‘sha ma’lum bir kun yaxshi-yomon kun sifatida assotsiatsiya hosil qilgan bo‘ladi. *Yili o‘tgach* birikmasi ham biz tahlil, qilayotgan metaforaga misol bo‘ladi. Yil so‘zi 365 kunni ifodalovchi hisob so‘z sanaladi, lekin u yuqoridagi matnda hisob so‘zni emas, balki yaqin inson vafoti tufayli bir yil tutiladigan a’za man’nosini ifodalaydi. Bu ham xalqimizning milliy o‘zigagina xos bo‘lgan mental xususiyatlardan biridir. Chunki Yevropa davlatlarida yaqin insoni vafot etgan bo‘lsa, oila qurish uchun bir yil a’za tutib kutib o‘tirishmaydi.

Tabiat tasvirini ko‘chimlar asosida chizgan muallif go‘zal badiiy tasvir vositalarni yarata olgan. “*Oftob bulut bilan hanuz olishadi. Kechasi bir sidra yog‘gan qorni ushlab qolgan daraxt shoxlari vazmin chayqaladi. Oftob mo‘ralagan paytda qor zumrad kabi yaltiraydi*” jumlasidagi *oftobning bulut bilan olishishi, daraxt shoxlarining vazmin chayqalishi, oftobning mo‘ralashi* metaforik ko‘chimlar asosida hosil qilingan badiiy tasviriy vositalardir. Parchada shuningdek metaforaga juda yaqin turadigan o‘xshatish ham qo‘llangan “qorning zumrad kabi yaltirashi” o‘xshatish hisoblanadi. Badiiy adabiyotda metafora istiora, o‘xshatish esa tashbeh badiiy san’atini yuzaga keltiradi.

1. – Quy, anavindan.

– Qaysi biridan?

Erkakning xo‘rrozi “Napoleon”dan ichadi-da. Baquvvat qilib quyaver, bufetchilarga o‘xshab qo‘llaring qaltiramasin. Xotin piyolaga to‘ldirib konyak quyib, tortmadan shokolad olgach, eriga tutdi.[3]

2. “Asadbek” deb nom berilgan bu vujudga, nainki vujudga, butkul ruhoniyatiga hukmini o‘tkazib kelayotgan nafs endi kibrga nikohlandi. Mazkur nikohning mahsuli esa Asadbekdagi mardlikni bo‘g‘ib, uni o‘yindan chiqishiga yo‘l qo‘ymaydi.[4]

3. Orol cho‘kib ketmagan taqdirda ham, undagilar parishonlik ummonida tez-tez cho‘milarlar, bu suvdan icharlar. Balki jon berar onlarida ham lablariga ana shu parishonlik ummonining afsus suvidan tomizarlar[5]

4. Tohir Malikning “Shaytanat” kitobidan olingan mazkur jumlalarda qo‘llangan *erkakning xo‘rrozi* birikmasi mard, dangal, va’dasida turadigan haqiqiy erkak ma’nosini ifodalab kelgan. Shuningdek, ushbu birikmada badiiy tasvir vositalaridan biri bo‘lgan geminatsiya qo‘llangan. Ya’ni *r* undosh tovushini qavatlash orqali ma’no kuchaytirilgan.

Matn tarkibida qo‘llangan metaforalar ikki xil bo‘ladi:

1) muallif tomonidan qo‘llangan individual metaforalar. Bunday metaforalar okkazional bo‘lib, muallifning ijod mahsuli bo‘lgan, u tomondan kashf etilgan yangi metaforalardir, uning boshqa matnlarda uchrashi o‘ta chegaralangandir;

2) umumxalq yoki turg‘un (doimiy) metaforalar. Bunday turdagi metaforalar anglatgan ma’no shu tildan foydalanuvchilarning barchasi uchun tushunarli bo‘ladi. Tildagi metaforalarni tadqiq etgan tilshunoslaming aksariyati turg‘un metaforaning idiomaga yaqin turishini yoki idioma maqomida bo‘lishini, ular ko‘p asrlar mobaynida kishilar nutqida qo‘llanishi natijasi sifatida turg‘unlashib, so‘zlovchilar ongida muayyan modellar shaklida mustahkamlanib qolishini, metaforik etalonning belgi-predmet bibn muntazam va qat’iy bog‘liq bo‘lishini ta’kidlaydi.[4;20].

Yuqoridagi matnda qo‘llangan *kibrga nikohlanmoq, mardlikni bo‘g‘moq, parishonlik ummonining afsus suvi* kabi birliklar faqat Tohir Malikka xos individual metaforalardir.

– Unaqa emas, Bek aka, sizni hurmat qilaman.

–Hurmat qilasiz-u, lekin qo‘rqasiz. Sizga aytmagandirman, o‘zingiz odamlardan eshitgandirsiz balki, men bolaligimdan boshlab qimorning hadisini olganman. Gapning dangalini, naqdini, halolini, xullas, o‘gil bolasini yoqtiraman. Ilgari ham bolalaringizni bering, deganimda mijg‘ovlik qiluvdingiz. Men pul topishni bilaman. Agar xohlasangiz o‘g‘lingizga kooperativ

[1] Малик, Тоҳир. Шайтанат. (3-китоб). – 220 б. https://www.ziyouz.com/ books/uzbek_nasri/ Tohir%20Malik.%20 Shaytanat%20 (uchinchi%20 kitob).pdf

[2] Малик, Тоҳир. Шайтанат. (3-кит6об). – 220 б. https://www.ziyouz.com/ books/uzbek_nasri/ Tohir%20Malik.%20 Shaytanat%20 (uchinchi%20 kitob).pdf

[3] Малик, Тоҳир. Шайтанат. (5-китоб). – 220 б. https://www.ziyouz.com/ books/uzbek_nasri/Tohir %20 Malik. %20 Shaytanat%20 (uchinchi%20kitob).pdf

[4] Jo‘rayeva B.M. O‘zbek xalq maqollari shakllanishining lingvistik asoslari va pragmatik xususiyatlari: Filol.fan.dok. ...dis, - Samarqand. 2019. - 20 b. [4; 108.]

[5] Малик, Тоҳир. Шайтанат. (3-китоб). – 220 б. https://www.ziyouz.com/ books/uzbek_nasri/Tohir %20 Malik. %20 Shaytanat%20 (uchinchi%20kitob).pdf

taksilardan bittasini berib qo‘yay, istasangiz uzoqqa qatnaydigan Kamazlar bor.[1]

– Ha…chiroyli gapirding. Ammo sen “Biz hammamiz jinoyat olamining odamlarimiz”, deb nazarda tutding, shunday emasmi? Axir hamma bizni jinoyatchi deb hisoblaydi-ku?

– Umuman olganda shunga yaqinroq, – deb tan oldi Chuvrindi.[2]

“Jinoyat olamining odami” hisoblangan Asadbek nutqida qo‘llangan *gapning dangali, gapning naqdi, gapning haloli, gapning o‘g‘il bolasi* metaforik birliklari aytilmoqchi bo‘lgan fikrning tinglovchiga ekspressiv ta’sirini kuchaytirish maqsadida ketmaket qo‘llangan.

Xulosa qilib aytganda, ko‘chimning bir turi hisoblangan metafora badiiy adabiyotda badiiy tasvir vositasi bo‘lib xizmat qilish bilan bir qatorda, shu til vakillarining tafakkur tarzini, folklori, milliy madaniy qadriyatlarini, mentalligini o‘zida namoyon qiladi.

Resume. Metaphors make speech expressive, so they are widely used in artistic style. In works of this style, the impact on emotions comes first. Also, through metaphors, one can evaluate the national, mental and cultural views of a particular people.

Резюме. Метафоры делают речь выразительной, поэтому они широко используются в художественном стиле. В произведениях этого стиля на первом месте стоит воздействие на эмоции. Также посредством метафор можно оценить национальные, ментальные и культурные воззрения конкретного народа.

Filologik tadqiqotlar: til, adabiyot, ta’lim. 2025; 11-12
ISNN: 2181-1741 (Print)
ISNN: 2181-1725

O‘ZBEK TILIDA HAQORATLI LEKSIKA: KORPUS LINGVISTIKASI ASOSIDA TAHLIL VA BAZAVIY RESURS YARATISH

Sobirova Gulshana Faxriddinovna,
Termiz davlat universiteti magistranti

Til jamiyatning eng muhim ijtimoiy hodisalaridan biri bo‘lib, unda insonlarning o‘zaro muloqoti, fikr almashuvi va madaniy qadriyatlari aks etadi. Har bir tilning leksik boyligi turli qatlamlardan iborat bo‘lib, ulardan biri – haqoratli leksikadir. Haqoratli so‘zlar jamiyatda ko‘pincha salbiy baho berish, kamsitish yoki hissiy reaktsiyani ifodalash vositasi sifatida qo‘llanadi. Shu bois, ularni lingvistik jihatdan o‘rganish nafaqat tilshunoslik nazariyasi, balki ijtimoiy hayot uchun ham muhimdir.

Tilshunoslikda haqoratli leksika alohida tadqiqot obyekti sifatida ko‘riladi. Bu qatlam nutqning emotsional, pragmatik va sotsiollingvistik jihatlarini yoritib beradi. Haqoratli so‘zlar ko‘pincha jamiyatda salbiy baho berish, kamsitish yoki ijtimoiy chegaralarni belgilash vositasi sifatida ishlatiladi. Shu sababli, ularni o‘rganish tilning ijtimoiy funksiyalarini anglashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Haqoratli leksika – bu nutqda kamsitish, past baholash, g‘azab yoki nafrat ifodalash uchun qo‘llanadigan so‘z va iboralar majmuasi. Ular semantik jihatdan salbiy konnotatsiyaga ega bo‘lib, ko‘pincha ijtimoiy me’yorlarga zid bo‘ladi. Lingvistik nuqtai nazardan, haqoratli so‘zlar:

[1] Малик, Тоҳир. Шайтанат. (2-китоб). –216 б. https://n.ziyouz.com/ books/uzbek_nasri/Tohir%20Malik.%20Shaytanat%20(ikkinchi%20kitob).pdf

[2] Малик, Тоҳир. Шайтанат. (3-китоб). – 220 б. https://www.ziyouz.com/ books/uzbek_nasri/Tohir%20Malik.%20Shaytanat%20(uchinchi%20kitob).pdf